

ՎԵՀԱՆՈՅՇ ԹԵՔԵԱՆԻ

«ՆՇԱՆԱԳԻՐ» ՀՐԱՄԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՐԻԹՈՎ

Հրտ. Անքիլիս - կիբանան, 1987

Կեանքի մասին «ճշմարտութիւն» մը գտնելը կամ դիտնալը եթէ առաւելաբար խելքի, փորձառութեան կամ երեւակայութեան դործ է, ատիկա յայտաբարել՝ միայն համոզումի եւ քաջութեան հարց է:

Սփիռքի անորոշ, անխարիսխ, բայց դառն ճշմարտութիւններով լցումն դաշտը, ներկայիս քանի մը բանաստեղծուէներ միայն կը ճանչնայ՝ որոնք չունչենին բոնած՝ իրենց վկայութիւնն է որ կը փորձեն յանձնել պատմութեան. - Վ. Թէքեան, Հելուս Գալիքայիսն եւ Ալիսիս Կիբակուեան...:

Վ. Թէքեան իր այս գործին առաջ տուաւ «Կապոյտ Ապիկի»ը (1969ին), «Ուտրեն» (1974ին), «Ճեղքուած Մամրանկար»ը (արձակ, 1977ին, Բ. տիպ՝ Լու Անձլւս, 1987) եւ «Կիզակիւ»ը (1978ին):

Գրելը, թէքեանի համար, ժամանց մը չէ. լաւ կը ճանչնանք հրապարակը լեցնող այդ անապահեստ ժիրոը: Թէքեան կը գրէ զոյտութեան իմաստին համար. այդինքն ապրելու պիրկ արարքը՝ որ անդուլ երթեակ մը ունի իր անձին, իր ժողովուրդին եւ իր պատմութեան միջեւ: Թէքեան սիրութիւն կու գայ՝ դառն անդոհնանքով բերնաւոր:

Հայ ստեղծագործմատուրականը, որուն սեղմ չըջանավէն ներս արմատ նետուած է թէքեան, իր մթին ճակատագիրը ունի. Երկուութիւնն մը ըլլալու եւ չըլլալու, քանդելու եւ նոր ձայն մը արձակելու, մոալլ, դառն, դժոն ու կատաղի, բայց միամատակ պատավարապաշտ ու երազող:

Բանաստեղծութիւնը, կեանքին մէջ եւ կեանքին դիմաց, մարդէակերպանաւանքի հոգեմտաւոր աշխարհին անդրագարձն է: Թէքեան կը գրէ նախ ինքըինքն ստեղծի հոգեմտաւոր աշխարհին անդրագարձն է անհաջող ալիքին ավոնք մը զըստ համար, իր ապրուէն բարձրացող կատար ու ուժեղ լարում մը միայն կարելի կը դարձնէ՝ կեանքին ստեղծուած իր բթուածին պէտք բան ներծծել: Բանաստեղծին ամարի քառորդիններէն անցած ատեն թթուածին պէտք բան ներծծել: Բանաստեղծին առարկ հու կը գառնայ իր կիրութիւն:

Դիմեցէ թէքեան բանաստեղծուութիւն գործերը, յատկապէս այս նորը. - առաւ որ մակընթացութիւն մը ունի ան, հեռաներէն եկող, 1915ի կարմիր ու սեւ հոռ բիթունէն վրթած, որուն վրայ կանցնած է «մարդ-կինը» եւ «հայ-կինը»՝ իր խորիոնէն վրթած, որուն վրայ կանցնած էնքնարականներով: Անոր կեանքին մէջ քին մը կայ՝ արգար բապէս ըլլունելի հոգեմտավաններով: Անոր կեանքին մէջ քին մը կայ՝ արգար գիտութիւն մը, սիիւուքի խրուտին մէջ խրած: Զինք լաւ ճանչնալու, իմացական դիտութիւն մը, սիիւուքի խրուտին մէջ խրած: Զինք լաւ ճանչնալու, ճանչնալու ատար տարանապէն ներթափարիսխները եւ անոնց ցաւասանչ խորհուրդը ըմբռելու հարաբեր մարտիրութիւններէն քանի մը անզամ կարգալ նախ իր «Ապահարազանք» քերթողաւարքը (լի կտոր քերթուած, որ երեւաւ «Ասպարեզ-Հորիզոն»ի գրական Յալուտաւածին մէջ՝ Անտառեմբեր, 1985ին): Զարմանալի է որ Հեղինակը այս դործին մէջ չէ ներմուածած ատիկա, զործ մը՝ որ այս հասորին մէջ զիտեղելու պարագային՝ նախ կրնալ գրկուել լրադիրի մը մէջ մնալու ճակատագիրէն եւ երկրորդ՝ որ աւելի նշանակալից է՝ սիիւի զրութիւն լայն հասարակութեան մը աշխին դիմաց: Հոյակապ էջ մը՝ որ թէքեան առուած է առանց բարդութիւն՝ արդքան հարազարդակային ծիրով:

«Ապահարազանք»էն յետոյ միայն՝ լուրջ կարելի ութիւն կրնայ ըլլալ մօտենալու շնանապիրակի առաջին մասի «Մոլիիկի ծառ» լայնաշունչ եւ հասորի կարեւորագոյն քերթուածի պիրկ մինուլութիւն:

Ի. դարու ընդհանուր կեանքը, յատկապէս յետպատերազմեան ընկերային անհաւասալի փոփոխութիւնները եւ արդիականութեան քանին՝ պատռեցին մեղ ալ. բզբսեցին «Հայկ. աւանդութեան» մը արժէ քններու առաջաստեները եւ անհատապաշտ մշակոյթի մը կամ քաղաքակրթութեան մը ամսիմադրելի բոլոր հմայքները շնչեցին մարդկայուն ինքնութիւնը:

Վերջին տասնամյակներում՝ սիեւոքի ընկերային մմր կեանքը ամբողջ մարդինը անդամ մըն ալ ենթարկուեցաւ մեծ ցնցուաներու:

Թեքեան բա կը ճանչայ այս երեւոյթները: Կոտոսացող այս խորշերը միշտ ներկայ են իր անձական ցաւելուն հետ: Կը գալարուի այդ տաքասաներու անմիջականութեան մէջ: Մարդէն անդին՝ սիփութիւն, ինքնութեան, սահմանումի եւ ադային հարցերը խոր արժանաներ ունին իր բանաստեղծութեան մէջ: Մատալլիումը հոն է, անխուսափելի, որուն դիմաց կը գտնել ինքնինք՝ թեքեան – չարիքներու, զրկանքի, ընկերային թէ քաղաքական անդրաստեթիւններու ու մանաւանդ դառն փորձառութիւններու, անստուգութիւններու եւ անյատակ յաւախարտւթիւններու դիմաց:

Կեանքը եւ հայու ճանաչումն է այս բոլորին աղբիւը, ուրեկէ կը մեկնին մտքի եւ հոգիի վիճակները: Թեքեան մակըթացութիւններու մէջ կը քարէ, որովհետեւ գրագիտու բանաստեղծ է՝ ուրիշ բամ ըլլալէտ առաջ: Կեդրոնացումի եւ դէսի ներս սեւեռամի ուժեղ հակամ մը կայ իր գործին մէջ՝ երթալու տեղ մը – ուր եթէ կարելի ըլլայ – գտնել կեանքի բռն հասացէն, մարդուն եւ ազգային պատառապատառ ապրումներուն ու երազներուն զիմը, սիփական անդուլ փնտուուցին իւմաստը եւ խորհուրդը... իր անսփոփ հոգիւթիւնը՝ բացառութեան մը տանելու հակայ ճիգով: Գրագէտ մը, բանաստեղծ մը միշտ բանձառու մըն է՝ վերապատնել տալու մարդուն բարոյական կեանքին ակերը, որ ընկերային յօրինուածքները, ինչ կազմութիւն ալ ունենան, կը ճպուի միշտ պայմանաւորելու, օդակերու, ապականելու եւ ցամքեցնելու:

Այս իմաստով, թեքեան ճիմնական խարիսխներ կը փնտուի եւ ահաւոր պըրկումով՝ մակրեսին դէպի կեանքը ներքին տարածութիւններուն ցացող ճամբան կուգակ տանել: Երեսոյթ՝ որ կը մատնանչէ թէ թեքեանն ալ ըբզբուռածածներէն է:

Այս հասասառումը կ'ընենք, որովհետեւ բանաստեղծը պատմութեան մէջ է եւ ոչ թէ անկէ դուքս: Ըստ կ'ուղանք որ չի կրնար անոր ուշադրութիւննեն վրիպի շրջապահ մարդկային եւ ազգային վիքրերը, տարասպանքները: Հետեւարաք՝ մինչ ինքնինքը կ'արտաքարակի մականորէն կը տարուի իր գործումնէութեան տարշա ազատագրումի նշանակութիւն մը՝ որ նորինքն բանաստեղծութեան իսկութեան կը պատկանի: Բնանաստեղծութիւնը կը վերանաստանէ – և ասիլս է իր տարաքեռութիւնը – մարդուն ամբողջականութիւնը, անընավաստութիւնը, ինընավաստութիւնը եւ բարոյական ամբ բոլոր գործարքութիւնները (բառին ոչ կրօնական իմաստով), որոնք այնքան եղերականորէն բաժնած են միշտ մարդկութիւնը: Բնանաստեղծութիւնը այդ կարեսոր, կենսական պայցարն է որ տանդամ է մել կը շարումնակէ դեռ...

Նման հարցեր՝ ընդհանրապէս մտքի մարդոց համար՝ կարեւոր ճն, որովհետեւ անոնք է որ գիտակից են այդ հարցերու կենսական վիճուպուցին եւ այդ վիճուպութիւններու թթառածինի չափ անհրաժեշտ բնոյթին:

Թեքեան այս իրականութիւնները կ'ապրի ու կը զի՞չ արդիաբաշտ երանգներով՝ շարժուն, տագնապահար եւ մերթ իրավուրիական խիստ խորհրդանշաններով եւ փոխարեւութիւններով: Իր տագնապը, խոսկը կ'անցնի մեղի: Կը բռնէ նաեւ մեր ալ կոկորդը:

Ճոխ է անոր գրապաստառ՝ մտածումի խոհուն տարբերով պրկուած: Ակերախ է նաեւ հակումը խօսքին չքեղութիւն տալու, ինչ որ սակայն դիրքութիւն

չի՝ տար կարդացողին՝ ամսիջական մտաբարով հազորութելու իրեն։ Հո՛ս է վէրքը՝ հասկցողներ գտնել։ Աւելի ճիշտ պիտի ըլլար ըսել որ կարդացողը պէտք է ունենայ խորհելու և ըմբռնելու հակումներ, քանի որ արդի բանաստեղծը չժեկալուիր առաջին հայեացքով կամ ընթերցումով միայն։ միայն բառերը անսենելով կարելի չէ իմանութեան մը հասնել։ Այսօրուան ընթերցողը իր միտքը է հասասար լամբ։ ժամանակակից բամաստեղծին քով։ Բանաստեղծութիմը ո՞չ երաժշտութիմն է, ո՞չ ալ նկարչութիմն, որոնց ընկարաւմը անմիջական տպաւորութեամբ, զբացումով եւ ներքին յուղումով տեղի կ'ունենայ։ մինչ բանաստեղծութիւնը (հոն աշխատող միտքը եւ իմաստները) հիմնովին կը պահանջէ մտքի պրիմը ու աշխատանք, մտածում կամ մտածական արարք. այսինքն պէտք է դրաւել մտքի խոհանուն յդնութեամբ, քրիստով։ մին՝ ամսիջական և տպաւորական զբացողութեամբ (տեսութեան եւ ունկնդրութեան նամրով), միւսօք՝ իմացական խոկումով։ Հո՛ս պէտք է փնտուել նաեւ բանարքին՝ բացառութիւնը մեր ընթերցողներն։

Արդի մարդը բարդ է եւ հանդույց։ Հայ մարդը՝ դե՛ռ աւելի հմարուցային։ իսկ մեր ժամանակներու ստեղծագործ-ընանիք ուրույն ճամանակներու մեջ բնականորէն պիտի ըլլար դրութեանական խոկութիւնը այդ բարդութիւններու սունեղանորէն ամսականորէն բացառութիւններով եւ ներկային եւ ապազային համոզէս։ ի. զարը ընորուումացաւ զատնութիւններով եւ ուրախարութիւններով։ Պատմական այս իմանակն է առա որ զատն եւ խորապէս նութիւն համաշխարհայի պատճառացմներէն։ մենք՝ հայերս, ամցանք նաեւ ցեղասպանութեան առարտին երէն։

Արդի քաղաքակիրութիւնը, արուեատը բնականորէն կը դրածեռքէ պատկեր։ իր բզբանած, խոսի, անստոր եւ անորոշ ներքայարեն, իր անհաստատ կայքը։ իր բզբանած ապահովութիւններու եւ ներկային եւ ապազային համոզէս։ ի. զարը ընորուումացաւ զատնութիւններով եւ ներկային եւ ապազային համոզէս։ Պատմական այս իմանակն է առա որ զատն եւ խորապէս անհանդիս հոգեվճամինը առնելուց քիչ մը ամէն տեղ։

Գրավան ամէն նոր գործ՝ կը պահանջէ իմացական պատուեան մը, մտածանումը, ուսուցումը մը, ծաւարումը մը։ Արուեատագէտի մը համար՝ կը խորհիմ նշում մը, ուսուցումը մը, ծաւարումը մը։ Արուեատագէտի մը համար՝ կը խորհիմ անհեթեթ պիտի ըլլար եթէ հետամտու չըլլայ հասկցուելու առաւելացրին անթէ հերու կողմէ։ Անհեթեթ պիտի ըլլար գրել՝ առանց խորհենու ընթերցողը մը, ընթերցողներու մեծագույն թիւ մը։

Ընդհանրապէս ստեղծագործ-մտաւորականը պիտու չունի չեփորներու։ Բայց նոր համարակ առնելու ենք արեաւեան մտածութեան արուեատ մնանք՝ հայերս, քիչ մը օրինակ առնելու ենք արեաւեան մտածութեան արուեատ մնանք։ թիւ իմացումէն։ թուր է քիչ մը ինքնինը ամէն տեղ ցուցանքը լուրդու մեր միշին մտաւորականութիւնը։ թոյց տարւ է պնտականիքի արարք, հետամքըքութիւնն մտաւորականութիւնը։ թոյց տարւ է պնտականիքի արարք, համարականութիւնը։ կամ լոյցի նմանող նահանջումի հայեացք մը՝ տաղանդաւոր գրողներու համոզէ։ կամ քիչ մը անոնց ստանձնութիւնը բեցներու եւ մմանանդ լուսաւորներու անոնց կեանքին եւ ապրուաներուն ներքնայարկեց։

ինչ առ ըլլայ զարիքը, զաշանտգիրը, հասանակիրը հասուն պասուանգան է Վեհանոյու թիւն եանին։ Յաջողած է ան՝ անոր մէջ համազրել իր ինքնութեան մտանքը, ամրողի մը մէջ տեղի իմացումը, մտաւորեալութիւնը, մարդը, հայը եւ սիհութը։

կարծ երթեւեկ մը՝ կեանքի ակօսին մէջ սուլուելու լամաշանքէն պրկուած...